

УДК 331.5:338.2(045)

Юрчик І.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

У статті розкрито зміст економічної категорії «ринок праці», узагальнено теоретичні підходи поняття «ринок праці» в умовах інституціональних перетворень.

Ключові слова: ринок праці, інституціональні перетворення, центр зайнятості, державна служба зайнятості.

Постановка проблеми. Інтеграційний вектор руху України у європейське та світове господарство за умов впливу світової фінансово-економічної кризи, додатковий імпульс новітньої інформаційно-комунікаційної сфери, проникнення інформаційних технологій у всі галузі економічного та суспільного життя, інноваційний напрям орієнтації економіки, інтелектуалізація та розширення галузей прикладання праці обумовлюють перебудову усталеного ринку праці. На даний час, основною метою нашої країни є ефективне використання людського чинника та формуванням нового типу особистості – «людини знань, людини інформаційної, інституціональної, соціальної» [1, с. 46]. Утім, різнонаправлені інституційні зміни, що здійснювались упродовж останніх років на ринку праці, призвели до певних соціальних ризиків, до ускладнення змісту праці, до появи нових цінностей та пріоритетів. Це зумовило загострення протиріч між інтересами працівників, держави і бізнесу та неефективність функціонування ринку праці. Відтак, в Україні постає питання створення механізму, що сприятиме ефективному розвитку ринку праці відповідно сучасним реаліям та оптимізуватиме роботу всіх його інститутів.

Аналіз останніх публікацій. Значний вклад у вирішення проблем формування ринку праці та дослідження інституціональних процесів у трансформаційній економіці внесли С. Архієреєв, Д. Богиня, Л. Безтелесна, А. Гриценко, О. Грішнова, М. Деркач, В. Дубровський, А. Колот, А. Лібанова, Л. Лісогор, П. Мазурок, Ю. Маршавін, В. Онищенко В. Петюх, А. Рофе, М. Туленков, Ю. Чернявська, О. Чернявська, А. Чухно, М. Шаленко та інші.

Незважаючи на значну увагу, приділену вивченню даного питання як науковцями, так й управлінцями різних рівнів, залишаються невирішеними інституціональні аспекти формування ринку праці, що пов'язані з пошуком ефективних механізмів взаємодії між суб'єктами даного ринку.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вже відомих тлумачень «ринку праці» як економічної категорії ширше розкрити її зміст, виокремити сучасні підходи його формування в умовах інституціональних змін.

Виклад основного матеріалу. Перші практичні кроки формування такого інституціонального утворення як український ринок праці були зроблені ще в 1990 році, тобто під час утворення центрів зайнятості на базі колишніх бюро з працевлаштування, які на той час вже не задовольняли потреби суспільства. Теоретичним законодавчим базисом формування ринку праці України стали Закони України «Про зайнятість населення» (1991 та 2013 рр.); «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2001 р.); Положення про державну службу зайнятості (1991 та 2015 рр.) та ін.

Згідно Закону України, ринок праці – це система правових, соціально-трудових, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства [2].

Існування та ефективне функціонування національного ринку праці покликане виконувати багато функцій, які повинні сприяти якісній структурній перебудові економіки країни. Складність ситуації на ринку праці полягає в тому, що він не обмежується суто економічними відносинами, а включає ще й соціальні, правові та психологічні аспекти. Так, основними функціональними обов'язками служби зайнятості в Україні є вирішення завдань у сфері зайнятості населення, трудової міграції та соціального захисту від безробіття, а також реалізація функцій виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Специфікою діяльності

служби зайнятості як важливого інституту ринку праці є надання широкого спектру безоплатних послуг і громадянам, які звертаються у пошуках роботи, і роботодавцям щодо забезпечення їх робочою силою. На даний час сучасну державну службу зайнятості фахівці визнають ринковим інститутом державного регулювання ринку праці та соціального захисту населення від безробіття на засадах соціального страхування. Функціональний підхід поняття ринку праці, за умов врахування різноманіття існуючих форм праці і специфічності робочої сили, спостерігається у визначенні В. Дружиніної. Вона зазначає, що ринок праці – це система трудових відносин, що відображають рівень соціального розвитку і досягнутий баланс інтересів між суб'єктами: працедавцями, працівниками, державою, профспілками і посередниками, комплексна поведінка яких розглядається через функції розподільну, регулятивну, інформаційну, посередницьку, стимулюючу, оздоровчу. Серед зазначених функцій головною є розподільна функція, яка відображає усі соціально-економічні явища [4, с. 58–59]. Інші вчені, функціонування ринку праці розглядають з позицій підприємств – поля взаємовідносин його співробітників, тобто потенційних або фактичних робітників, які думають про перехід на нове місце роботи в межах фірми [5, с. 205].

Отже, функціональний підхід передбачає розгляд ринку праці як засобу відтворення трудового потенціалу, як форму функціонування особистого фактора виробництва і як форму розвитку людського капіталу.

В. Петюх ринок праці розглядає як соціально-економічну категорію, яка характеризує відносини людей, що проявляються в процесі найму, оцінки, звільнення працівників і встановлення розмірів компенсацій за використану робочу силу залежно від ряду факторів. Існує думка, що ринок праці – це система соціально-економічних відносин між працівниками і роботодавцями з приводу купівлі-продажу товару «робоча сила», яка пронизує усі фази відтворення працівника і ефективного використання його трудового потенціалу; це сфера, на якій встановлюється певне співвідношення попиту і пропозиції на послуги робочої сили, її ціни та умов праці, забезпечення балансу інтересів працівників і роботодавців, державна підтримка умов праці, забезпечення балансу інтересів працівників і роботодавців, державна підтримка непрацевдатних громадян, що регулюється за допомогою соціальних, правових і юридичних норм та інститутів.

Існує думка, що в сучасних умовах розвиток ринку праці не забезпечений нормальним інституційним середовищем. Так, окремі інститути ринку праці вже значний період часу забезпечують його функціонування, інші знаходяться в стадії формування або відсутні. М. В. Туленков та А. В. Зарицька вважають, що механізми попиту-пропозиції робочої сили на ринку праці функціонують у певних інституціональних і соціальних рамках. Дане твердження порушує ідеальну неокласичну теорію, згідно з якою ринок праці є різновидом товарного ринку на якому на підставі попиту на робочу силу і її пропозиції встановлюється її ціна (заробітна плата) [7, с. 16-19]. Вчені переконані, що ідеальна неокласична модель ринку праці не може бути прототипом реального ринку праці в транзитивній економіці, який функціонально диференціюється на безліч відносно самостійних секторів, часто не пов'язаних один з одним і розділених між собою численними технологічними, соціальними та інституціональними бар'єрами. Тому для сучасного розвитку повноцінного ринку праці в Україні набуває актуальності побудова його нового інституційного оформлення. Оскільки Україна обрала євроінтеграційний шлях розвитку, важливим є якісне реформування існуючих інститутів ринку праці; створення можливості «приживання» тих інститутів, які знаходяться в стадії формування та прискорення створення тих, які поки що є відсутніми. З появою віртуального ринку праці

надзвичайної актуальності набирає його інституціональний аспект. О. В. Сенокосова характеризує інститути віртуального типу ринку праці, як інформаційні мережі Інтернет, що об'єднують багато учасників і встановлюють сукупність правил, які стійко функціонують в результаті процесу їх інституціоналізації [8, с. 145]. На думку вчених, інформаційне середовище доцільно розглядати як новий інститут ринку праці, що поєднує в собі як ринкові механізми, так і характеристики суб'єктів відносин на ринку праці.

У межах наступного – системного підходу, ринок праці виступає своєрідним індикатором ефективності функціонування ринкової економіки та її інфраструктури, окремі інститути якої різнопланово впливають на функціональні складові ринку праці (попит, пропозицію та ціну послуг робочої сили). Сила конкуренції, яка безпосередньо залежить від ступеня взаємодії цих складових, варіюється під впливом функціонування інститутів ринкової інфраструктури, які, у свою чергу, сприяють розвитку або, навпаки, гальмують розвиток конкурентних відносин на ринку праці.

У свою чергу, І. Петрова акцентує увагу на визначенні ринку праці як сукупності способів включення, координації та оцінки праці [9, с. 16]. Сучасні роботодавці чекають на конкурентоспроможну робочу силу, все більше загострюючи боротьбу за таланти та інтелект. З підвищенням наукомісткості сучасного виробництва, роботодавці шукатимуть працівників з певним досвідом за трьома-п'ятьма сучасними професійними напрямками роботи, унікальними здібностями, з навиками самостійно навчатися впродовж всього життя та вмінням їх практично застосовувати у трудовому процесі, з вмінням вести дискусію, аналітично мислити, прогнозувати альтернативи розвитку, пропонувати креативні бізнес-рішення. Роботодавці стають не байдужими до тих особистостей, для яких на першому плані є творча ініціатива, здатність генерування нових ідей, спрямованість на активну життєву позицію, розвиток, ефективність в роботі, відносини солідарності та позитивна змагальність з колегами на роботі.

Наслідком впливу інституціональних перетворень на ринок праці можна вважати «різку зміну цінностей і норм, пов'язаних з економікою, тобто прийнятих у суспільстві й у його окремих груп стійких уявлень людей про те, яка економічна поведінка для них є переважаючою. Ці цінності багато в чому суперечать особливостям історично сформованого українського менталітету і типу економічного мислення, що викликає деформацію поведінкових установок і очікувань людей, деструктивну економічну поведінку, перешкоджає економічній стабілізації» [10].

На наш погляд, сучасний ринок праці – це система гармонійно взаємодіючих інститутів та інституцій з якісно новими цілями їх буття; масштабами діяльності та функціональним змістом; що направлені на сприяння забезпечення зростання результативності економічної політики завдяки оптимізації їх організаційної структури; консолідують стимули в сфері зайнятості та оптимізують витрати, пов'язані з їх функціонуванням. Створення ефективного механізму, який би забезпечував гармонійну взаємодію як реальних, так і віртуальних ринків праці, багато в чому залежатиме від врахування інститутами особливостей економіки регіонів України, ментальних та релігійних особливостей різних верств населення.

Висновки. Отже, формування сучасного ринку праці є результатом різноманітних інституціональних змін. Встановлено, що інститути реального та віртуального ринку праці виникають завдяки тому, що в суб'єктів ринку праці з'являється потреба в них. Необхідно створити механізм, який би забезпечував збалансованість вже існуючих та створення нових інститутів, що значно підвищить ефективність національного ринку праці. Проаналізовано наступні теоретичні підходи до визначення поняття «ринку праці»:

хрестоматійний, загально-теоретичний, функціональний, соціально-економічний, системний та інституціонально-інтеграційний. Встановлено, що ключовим підходом дослідження сучасного ринку праці необхідно вважати інституціонально-інтеграційний, який дасть можливість повніше та глибше враховувати взаємозв'язок соціально-економічних, психологічних, політичних, ментальних, демографічних та інших складових інституціональних перетворень. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні передумов модернізації різних інститутів ринку праці.

Список використаної літератури

1. Колот А. М. Наука про працю – теоретико-методологічне оновлення / А. М. Колот // Україна: аспекти праці. – 2013. – №1. – С. 45-49.
2. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : закон України від 5.07.2012 р. № 5067-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Ринок праці. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/Ринок праці](http://uk.wikipedia.org/Ринок_праці) – Назва з екрану.
4. Дружиніна В. В. Визначення особливостей ринку праці в будівництві / В. В. Дружиніна, О. М. Залуніна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки: Хмельницький. – 2012. – №5. – Т. 2. – С. 58-63.
5. Дружиніна В. В. Принципы формирования механизма сбалансированности местного рынка труда / В. В. Дружиніна // Актуальні проблеми економіки. 2013. – № 4 (142). – С. 202-208.
6. Гірман А. Зарубіжний досвід регулювання ринку праці в реалізації євроінтеграційної стратегії України / А. Гірман // Україна: аспекти праці. – 2012. – №8. – С. 45-49.
7. Туленков М. В. Ринок праці в інституційному вимірі / М. В. Туленков, А. В. Зарицка // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – № 4. – С. 16-20.
8. Сенокосова О. В. Сетевые институты рынка труда / О. В. Сенокосова // Известия Саратовского университета. Серия «Экономика. Управление. Право». – 2014. – Вып. 1, ч. 2. – Т. 14. – С. 142-146.
9. Петрова І. П. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання / І. П. Петрова. – К.: Таксон, 1997. – 296 с.
10. Іващенко М. В. Економічна поведінка як чинник інституціональних перетворень : автореф. дис... канд. екон. наук: спец.: 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / М. В. Іващенко. – Харків : Б.в., 2011. – 16 с.

Одержано редакцією 07.02.2015

Прийнято до публікації 17.02.2015

Аннотация. Юрчик И. Б. Особенности формирования современного рынка труда в Украине. В статье раскрыто содержание экономической категории «рынок труда», обобщенно теоретические подходы понятия «рынок труда» в условиях институциональных превращений.

Ключевые слова: рынок труда, институциональные превращения, центр занятости, государственная служба занятости.

Summary. Yurchyk I. B. Features of modern labour markets formation in Ukraine. The article covers the contents of such economic category as employment market in conditions of institutional transformations and summarizes the theoretical approaches of such notion as employment market in conditions of institutional transformations.

Key words: employment market, institutional transformations, job center, state employment service.